

Байкенжина К.А., доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Отарбаев Р.Ұ., магистрант

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ЖАУАП АЛУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Жауап алудың қалыптасуы мен даму тарихында қылмыстық процестің тарихи түрлеріне сәйкес келетін үш кезеңді бөлуге болады. Жауап алуды дамытудың бірінші кезеңі. Шындықты анықтау әдісі ретінде жауап алудың пайда болуы оның тактикасы мен тәртібі туралы ескертудің болмауымен сипатталады. Таптарға бөлуге дейінгі қоғамда рулық топтағы қақтығыстарды шешу кезінде әлі де процессуалдық рәсім болған жоқ. Бірақ содан кейін дауды шешу кезінде тараптардың айғақтары тыңдалды. Біздің уақытқа дейін сақталған ежелгі дереккөздерде кімнің куә бола алатындығы және кімнің айғақтары сенімді екендігі туралы нұсқаулар бар.

Сонымен, б.э.д. V ғасырға жататын Ману жинағында куәгерлердің жеткілікті саны анықталған, белгілі бір адамдардың куәлікке жіберілу себептері егжей-тегжейлі көрсетілген: «егер адамды сотқа меншік туралы іс бойынша талапкер шақырған болса, бірақ ұсынылған сұраққа жауап бермесе, онда патшаның өкілі брами істі кем дегенде үш куәгерді тыңдау арқылы шешуі керек». Ману былай дейді: «сенімді ақтайтын, өз міндеттерін білетін, адамгершілігі жоғары және басқалардың ар-намысын таптауға жол бермейтін адамдардан куәларды таңдау керек. Отбасы басшылары, ер балалары бар адамдар, сол жердің тұрғындары, жауынгерлер, көпестер немесе құлдар, қажет болған жағдайларды қоспағанда, куәлікке рұқсат етілуі мүмкін» [1, 1476].

Сол уақыттың өзінде куәлікке қабілетсіз адамдардың тізімі өте үлкен болған. «Куәлік ету жол берілмейді: ақшалай қызығушылық танытқандарда, ауру адамдарға, қылмыс жасауға жақын ниеті бар адамдарға, тараптардың жолдастарына, қызметшілеріне, жалған сөйлеуге бейім адамдарға, араларына келіспеушілік болған адамдарға. Сондай-ақ, куәлік етуге патшаны, тәуелді жұмысшыны, шәкіртті, барлық дүниедегі адами қатынастардан бас тартқан адамды, қайғы-қасіретке ұшыраған адамды, мас адамды, жынды адамды, ашуланған адамды, қарт адамды, баланы, тыйым салынған іспен айналысқан адамды шақыруға болмайды» [2, 172-173б].

Үндістанның Ману заңдарына берген түсініктемесінде судья куәлардың мінез-құлқының осындай белгілерін байқау қажеттілігіне назар аударады, оған сәйкес жалған куәлік ету туралы қорытынды жасауға болады: «бір сөзден екінші сөзге ауысатындар аузының бұрыштарын тілімен жалайды, олардың беті термен жабылады және түсі өзгереді, олар баяу жауап береді, дірілдейді және жауаптары үзіліп естіледі, еріндерін қозғалтып, дауыстарын естілер естіместей етіп жауап береді және бет әлпетімен дауыстың қызметіндегі осындай өзгерістер жауап берушінің жалған сөйлеп отырғандығының көрінісін береді, сөйтіп жауап алушыны күдіктендіреді». [3, 98б].

Сол дәуірдегі басқа құқық көздерінде— жалған куәға төмендегідей анықтама берілген, «кім, санасында кінәлі бола тұрып, өзін науқас адамша көрсетсе, кім қандай да бір себептерсіз күрсіне берсе, жөтеле берсе, қол-аяғын тынымсыз қозғалта берсе, бет әлпеті терлеп қайта-қайта біресе сұрланып, біресе қызарса, ерні тынымсыз кезере берсе, жан-жағына жалтақтап қарағыштай берсе, қажетті қажетсіз сөздерді айтқыштап сөйлей берсе, ол жалған куәгер екендігінің белгісі». Куәгерлердің судьяларға қатысты іс-әрекеттерін психологиялық тұрғыдан болдырмау үшін Ежелгі Грецияда сот отырысы түнде өтті, онда судьялар спикерлердің бет-әлпетін көре алмады, тек олардың дауыстарын ести алды. Римдік классикалық заңда күдіктіден немесе айыпталушыдан жауап алу туралы ештеңе айтылмаған. Тек империялық кезеңнің аяғында, азаптау айғақтар алу құралы ретінде қолданыла бастаған

кезде, сотталушыдан жауап алу басты сот талқылауының регламенті ретінде орын алды.

Жауап алуды дамытудың екінші кезеңі. Осы кезеңде жауап алу оны жүргізу тәртібін реттеумен сипатталады. Заңға сәйкес іс бойынша дәлелдемелер куәгерлердің айғақтары, айыпталушының мойындауы және ант беруі, ал айғақтар алу құралы- азаптау болды. Куәгерлердің айғақтары хаттамаға жазылды. Іс бойынша куәгерлердің саны екіден кем болмауы мүмкін. Куә кез келген адам бола алады, кәмелетке толмағандар мен айыпталушының жақын туыстары куәлікке жіберілмейді. Құлдардың айғақтары, егер олар азаптау арқылы алынса ескерілді. Аристотель, Лисий, Демостен және басқа ежелгі авторлар құлдарға қолданылатын азаптау шындықты орнатудың, сенімді дәлелдер алудың сенімді және нақты құралы деп тұжырымдады. Азаптаумен берілген айғақтар хаттамаланып, іске қоса тіркелді. Азаптау кезінде құлға келтірілген жарақат үшін моралдық шығын процесті ұтылған адамның есебінен иесіне төленді.

Юлий Цезарь патшалық құрған кезінде азаптау мемлекеттік қылмыс жасаған азаматтарға да қолданыла бастады. Біртіндеп, қарсыласу процесі соттың инквизициялық формасымен алмастырылды, онда азаптау айыпталушылар мен куәлардан куәлік алудың негізгі құралы болды. Канондық инквизиция процесінде сотталушы белгілі бір әсер ету құралы арқылы барлық қажетті ақпаратты алуға болатын зерттеу объектісіне айналады. Жауап алушылардың күш-жігері айыпталушыдан кез-келген нәрсені қабылдауға бағытталды, ол ең сенімді дәлел болып саналды және дәлелдемелерді одан әрі ұсыну қажеттілігін жоққа шығарды. Күнделікті психологияға негізделген ерекше жауап алу процессі пайда болды: жауап берушінің бет әлпетінің өзгерісі, мимика, ым-ишара және сезімнің басқада сыртқы көріністері дәлелді мәнге ие болып жауап алу хаттамасына енгізілді.

Жауап алу үшін түсініксіз сұрақтар қалыптастырудан тұратын жауап алудың бүкіл жүйесі жасалды. XI-XII ғасырларда қылмыстық процесс айыптаудан тұратын болды. Онда феодалдық әдет-ғұрып белгілеген қатаң

нысандарда сот алдында ауызша сөйлейтін тараптарға ерекше мән беріледі. Тараптар процесі жүргізеді, дәлелдемелер ұсынады, сот шешімі істі талқылау кезінде тараптар айтқан сөздер негізінде шығарылады. Айыпталушыны қылмыстық әрекет етті деп тану ең жақсы дәлел болып саналады.

Кем дегенде куәлар екеу болған жағдайда, көрген (куәлар), басқалардан естіген немесе тек өз пікірін білдіретін куәлар болып бөлінді. Айғақтарға үлкен мән берілді. Азаптау күдікті адамдарға немесе оған қатысты теріс пікірлер бар адамдарға қатысты қолданылды. Ол айыпталушыдан куәлік алудың негізгі құралы болды. Осылайша, 1498 жылғы Француз Ордонансында азаптау куәлардан жауап алу, беттестіру сияқты дәлелдеме алудың табиғи тәсілі ретінде танылады. Азаптауды жаңа дәлелдер алу үшін қайта жүргізуге рұқсат етілмеді. Азаптаудан кейінгі күні айыпталушы азаптау кезінде берілген айғақтарды тексеру үшін тағы да жауап алды. Луис XIV-тің үлкен қылмыстық бұйрығында (1670) айыпталушыдан жауап алудың егжей-тегжейлі тәртібі берілген: ұсталғандардан 24 сағат ішінде жауап алу керек, жауап алуды судьяның жеке өзі жүргізеді. Айыпталушылардан жеке-жеке жауап алынып, жауап алу алдында ант берді.

Судья қойған сұраққа айыпталушы дереу жауап беруі керек. Жауап алу істің мүддесі үшін қажет болған кезде қайта басталуы мүмкін. Жауап алу хаттамасын айыпталушы оқып, куәландырады. Бұл бұйрық айыпталушыдан жауап алудың ерекше түрі ретінде танылған жеке жауап алумен беттестіру жүргізу тәртібін егжей-тегжейлі реттеді. Егер оған қарсы дәлелдер жеткіліксіз жиналса немесе ол нақты дәлелдерге қарамастан кінәсін мойындамаса, ол азапталады. Жауап алу процесінде айыпталушыға істе дәлел болып табылатын заттар ұсынылуы мүмкін.

14 жасқа дейінгі балалар, ақыл-есі дұрыс емес, саңырау және «арам» адамдар куәлікке жіберілмеді. Әйелдер, қызметшілер, жақын туыстары мен серіктестері толық куә бола алмады. Басқа адамдардың сөздерінен куәлікке жол берілмеді. Сотта айғақтарды өзгерту жалғандық ретінде қарастырылды және жазаға тартылды. XVI ғасырдың ортасындағы Қасиетті Рим империясының

Чарльз V Қылмыстық сот кодексінде («Каролина») айыпталушыдан жауап алу тактикасы туралы жеке ұсыныстар бар. Судьяға түсініксіз немесе тіпті «шатастыру сұрақтары» мәселелеріне жүгінуге кеңес берілді. Айыпталушыға тергеуге белгілі болған жағдайлар туралы хабарлау мүмкін болмады. Айыпталушыны әшкерелеу үшін куәлармен беттестіру жасалуы, заттай дәлелдемелер рөлін атқаратын заттар ұсынылуы мүмкін, сондай-ақ, айыпталушыға діни үгіт-насихаттар жүргізіліп, азаптаудың да орын алуы мүмкін. Кінәлілік туралы жасалған дәлелдердің қатарына айыпталушының мойындауы, барлық мәліметтерге сәйкес келетін екі сенімді куәлардың айғақтары кірді.

Киев Русінде жауап алу сот жекпе-жегімен және бұйрықтардың көмегімен шешілді, яғни, темір немесе су арқылы жауап алынғандарды азаптау. Ежелгі Ресейде ертегі деп аталатын айғақтар дәлелдердің негізгі көзі болды. Орыс ақиқаты куәларды екі топқа бөледі. С. В. Юшковтың айтуынша, «көргендер» — бұл фактіні көрген адам, «естігендер» - есту арқылы куәландыратын адам.

Көргендер «кез келген еркек адамдар болуы мүмкін (59 — бап), және өте қажет болған жағдайда ғана заң бояр титулына, ал кішігірім процесте-сатып алуға сілтеме жасауға мүмкіндік берді. «Естігендер оқиғаны өз қалауына қарай бағалайды» (84 — бап), - дейді орыс ақиқаты[4, 2016].

Құлдың бастамасы бойынша процесс басталуы мүмкін, бірақ құлдың айғақтарына сүйене отырып үкім шығару мүмкін болмады. 1550 жылғы патша кодексі куәгерлерден «естігендерді куә ретінде танымай, шындықты айтуды көргендердің жауабына қарай бағалауды» талап етті. Айыпталушыны білетін және оның жеке басын сипаттай алатын көршілердің үлкен тобынан жауап алуға үлкен мән беріле бастады. Айыпталушыларға қатысты жауап алу, қажет болған жағдайда азаптау беттестіру кезінде де қолданылды. Айыпталушыдан жауап алудың бұл тәсілдері 1649 жылғы Собор кодексында нақты белгіленді, ең толық ережелер Петрдің қосымшалар ретінде жарияланған Әскери ережелерінде келтірілген

Мұнда барлық дәлелдер нақты және жетілмеген болып бөлінеді. Нақты дәлел-айыпталушының жеке мойындауы. Жетілмеген дәлелдердің қатарына заң шығарушы «жарамсыз» және «жеке басы теріс сипатқа ие» адамдар берген айғақтарды жатқызады, оларды ең жақсы және нашар деп бөледі: «...ер адамның куәлік ету әйелдің куәлік етуіне қарағанда жоғары және толықтай нақты емес деп бағаланды, өйткені әйел адамдар жан-жағындағы өзгерістерді байқағыш және қызықтап қарағанды жақсы көреді, ал ер адамдардың анау-мынауға онша мән қойып, зер салып қарауы табиғатына тән» [5, 102б].

Айыпталушылар мен куәлардан жауап алу тактикасын көп зерттеген жүйеленген І-ші Петрдің замандасы И.Т.Посошков, ол жауап алу кезіндегі орын алуы мүмкін тосын фактордың ескере отырып, оған мұқият дайындалу және жеке жауап алу қажеттілігінің маңыздылығын түсіндірді және жауап алу «арнайы орындарда өтіп, жауап алу кезінде ешкімде судьяға кедергі келтірмеуі керек». И.Т. Посошковтың кітабында жауап алу туралы толық ілім жоқ, бірақ жауап алуға мұқият дайындалу, жауап алу орнын дұрыс таңдау, бір іс бойынша жауап алынатын адамдардан егжей-тегжейлі және бөлек жауап алу қажеттілігі туралы жеке ұсыныстар берілді және ол тактикалық сипатқа ие және негізсіз емес. Азаптау айыпталушылардан оның әр түрлі тәсілдері мен қатыгез формаларында айғақтар алу құралы ретінде XVIII ғасырдың ортасында қолданылды. 1762 жылы құпия іздестіру кеңсесі Екатерина II-ге азаптау техникасы мен оны жүргізудің процедуралық тәртібін сипаттайтын «Айыпталушыдан қалай жауап алу керектігі» туралы анықтама берді.

Жауап алынған адамдардан куәлік алу құралы ретінде азаптау тек 1801 жылы Александр I кезінде жойылды, ол сот жарғылары енгізілгенге дейін болған. Ұзақ ғасырлар бойы олар азаптау арқылы берілген айғақтарға сенді, тек адам төзбейтін азаптау адамды сотқа қажетті айғақтар беруге мәжбүр еткенін түсінгісі келмеді. «Егер сотталушыны теріске шығару оның кінәсіздігін дәлелдеу үшін қабылданбаса, онда оны мойындау оның кінәсіздігінің дәлелі болуы керек», — деп жазды А. С. Пушкин [6, 140б].

Реформаға дейінгі орыс қылмыстық процесінде сотталушыны айыпкер деп тану ең жақсы дәлел болып саналды және айғақтар бар болса, онда ол барлық уақытта бірдей сот басқа құжаттармен сәйкес келмеуі керек (316, 317, 2-бөлім, XV заңдар жиынтығы, дәлелдемелер мен дәлелдердің күші туралы тарау). Жауап алу нәтиже бермеген жағдайда діни қызметкерлерді шақырып, оларға шындықты айту туралы уағыз айту тапсырылды. Куәлардың жауабы мінсіз, толық және жетілмеген болса да дәлел бола алады. Егер сотталушы куәлардың жауаптарын теріске шығармаса және олардың жауаптарына қарсы нақты айғақтар ұсынбаса, онда екі куәнің жауаптары сотталушыға қарсы жасалған дәлелдемені құрады (329-Б.).

Куәлардың жауабы толық дәлел ретінде қарастырылды, ол тиісті сот мекемесінің немесе полицияның алдында заңның дәл негізінде шындықты ғана айтатындығы туралы ант берген кезде; ол нақты және дәл болған кезде, жеке қабылдауға негізделген және қарама-қайшы емес; куәгердің жеке қасиеттері мен жағдайлары бойынша өтіріктен қорқуға ешқандай себеп болмаған кезде (303-бап). 1864 жылғы Сот реформасы, төрт жарғыны, соның ішінде қылмыстық сот ісін жүргізу жарғысын қабылдауда көрініс тапты. Ресейде алғаш рет тергеу әрекеттерінің, соның ішінде жауап алудың тәртібі жүйеленді.

Жауап алудың үшінші кезеңі. Жауап алу тарихында үшінші кезең басталады, онда феодалдық жүйеге тән айыптау процесі қылмыстық процестің іздеу тәртібімен ауыстырылады. Азаптау дәлелдемелер алу құралы ретінде жойылады: Пруссияда — 1756 жылы, Австрияда — 1776 жылы, Баварияда — 1808 жылы, бірақ бірқатар неміс кодекстері айыпталушыдан куәлік алуға бағытталған мәжбүрлеу шараларын енгізді - дене жазасы, азық-түліктен шектеу. Айыпталушының заңды дәлелдемелер жүйесіндегі санасы негізгі дәлелдеменің бұрынғы мағынасын жоғалтады.

Біріншіден, қылмыстық іс жүргізу ғылымы мен криминалистика куәлардың айғақтарына тиісті сеніммен қарады және бұл айғақтарға дәлелдемелер құқығында үлкен мән берілді. Бірақ XIX ғасырдың аяғында, таптық қайшылықтардың шиеленісуі кезінде куәлардың айғақтарына деген

сенім эксперименталды психология өкілдерінің байқаулары мен тәжірибелерімен шайқалды, ал заң ғылымында куәгерлік айғақтардың дәлелді маңыздылығын көрсететін теориялар пайда болды. Куәгерлік айғақтардың дәлелдік мәні және оларды қылмыстық процесте қолдану мүмкіндігі туралы мәселе заңтану шеңберінен шыққан ғалымдар арасында ұзаққа созылған дау-дамайдың объектісіне айналды, атап айтқанда, куәгерлердің айғақтарына деген сенімге нұқсан келтіру, оларды сот дәлелдемелерінің құралы ретінде пайдалану беделін түсіру болып табылды (куәлік беру кезіндегі қателіктердің сөзсіз болуына, куәгерлердің айғақтарының сенімсіздігі мен субъективтілігіне байланысты). В.Штерн мен Г. Гросс көптеген тәжірибелер жасады, олардың барысында әртүрлі оқиғалар куәлар үшін күтпеген жерден көріністендірілді, содан кейін осы оқиғалар туралы «куәлардан» жауап алынып, оқиғаның толықтығы мен хабарламалардағы қателіктерді анықтады.

Штерннің тәжірибелерін Лист, Бинэ, Вешнер, Липман, Минеман, Борст, Дугаль және т.б. Ресейде — О. Б. Гольдовский, А. И. Елистратов және А. В. Завадский Қазақстанда Б.М.Нұрғалиев., А.А.Исаевтар одан әрі жалғастырып зерттеу жүргізді. Бұл зерттеулер нәтижесінде осы тақырыпқа сай құқықтық және психологиялық әдебиеттер пайда болды. Куәлардың куәлік ету нәтижесі мәселесі Германияда жарияланған арнайы журналдарды зерттеу нысаны болды. Психологияда куәлік ету психологиясы атты тәуелсіз бағыт пайда болды. Дәлелдемелер сапасының қабылдаудың объективті және субъективті факторларына тәуелділігі туралы дұрыс ережелермен қатар, сот психологтары мен сот-медициналық сарапшылар куәгерлік айғақтарды заңда қолдану мүмкін еместігі туралы қате тұжырымдарға келді

Қате тұжырымдарға мыналар жатады: Г.Гростың 7-9 жас аралығындағы балалар ең жақсы куәгерлер деген тұжырымы қате тұжырымдар қатарына жатады, ал В.Штерн ер адамдарға қарағанда әйелдің айғақтарының сенімділігі төмен екендігі туралы пікір қалыптастырды, сонымен қатар В. Штерннің ізбасарлары айғақтардың шынайылық дәрежесін және оларды сот дәлелі ретінде қабылдау мүмкіндігін анықтау үшін психологиялық сараптама жүргізу

қажеттілігі туралы жорамалдар жасады. Мұндай пікірлерден Ресейлік криминалистер де шетте қалған жоқ. Ресейде куәлік беру мәселесі бойынша Э.Ф.Беллин, И.Г.Щегловитов, О.Б.Голдовский, А.В.Завадский, А.И.Елистратов, Е.М.Кулишер, А.Ф.Кони, Я.А.Канторович, М.М. Гродзинский т.б. көптеген зерттеулер жүргізді. Ресейдегі куәгерлердің айғақтарының жалғандығы жайлы теориясының жақтаушылары: Санкт-Петербург университетінің профессоры О.Б.Голдовский, ол әр куәні психологиялық сараптамадан өткізіп, өтірікке «түзету коэффициентін» енгізе отырып, куәлардың айғақтарын бағалауды ұсынды; Қазан университетінің профессоры А. В. Завадский В Штерннің пікірімен келісе отырып, куәлардың жауаптары барлық уақытта бірдей нақты бола бермейді, шындыққа жуық кездері немесе жалған болуы да мүмкін деген пікірді айтты.

Көптеген орыс заңгерлері, айғақтардың нақты еместігі теориясын тез түсінді, сондықтан ол жауап алу практикасына айтарлықтай теріс пікір білдірмеді. Куәлардың айғақтарына деген сенімге нұқсан келтіру мақсатында жүргізілген тәжірибелердің қатыгездігі тірі адамның өзіне тән жеке қасиеттерін толық зерттемеуі және зерттелуі емес, жалпыланған, статикалық түрде иесіздендірілген «куә-субъект» болды. Тәжірибе қаншалықты жақсы жасалса да, ол соттың зерттеу объектісі болып табылатын шындықты анықтаудан алыс. Дәлелдемелер ретіндегі жауап алу бойынша ресейлік заңгерлер дәлелдеу құқығында үлкен рөл атқарды

Сонымен, куәгерлердің айғақтарының дәрменсіздік теориясын сынға ала отырып, А.Ф. Кони куәлардың айғақтары жаңа қылмыстық процестегі ең жақсы және күшті дәлелдердің бірі екенін атап өтті. Алайда, психология саласындағы зерттеулерде тек жағымсыз жақтарды көру дұрыс болмас еді. Дәлелдемелер саласында жүргізілген зерттеулер бүкіл сот психологиясының қарқынды дамуына әкелді.

Революцияға дейінгі орыс әдебиеті жауап алу мәселесіне қатысты басылымдарға бай. Бұл мәселені Ресейдің белгілі заңгерлері Л.Е. Владимиров, О.Б. Голдовский, А.В.Завадский, А.И. Елистратов, А.Ф.Кони, Е. М.Кулишер,

А.Ф.Скопинский, И.Я. Фойницкийлер зерттеді. Жауап алуға арналған жарияланымдардың ішінде 1900 жылы Женевада орыс социал-демократтар одағы шығарған В.Бахаревтің «Жауап алуда өзін қалай ұстау керек?» атты кітапшасы ерекше орын алады.

Онда жандарм тергеушілері жауап алған адамның позициясынан емес, қарама-қарсы жағынан — жауап алынған адамның позициясынан жүтінген жауап алу әдістері сипатталған. Кеңес кезеңі 1922 және 1923 жылдардағы РСФСР ҚІЖК-нің қабылдануымен сипатталады, РСФСР ҚІЖК 1960 жылы 27 қазанда қабылданды және 1961 жылдың 1 қаңтарынан бастап ҚІЖК-де күшіне енді. Алдын-ала тергеу сатысында күдіктіден (123-бап), айыпталушыдан (150-152-бап), куәмен жәбірленушіден (155-161-бап), сондай-ақ сарапшыдан (192-бап) жауап алу тәртібі егжей-тегжейлі реттеледі. Кеңестік кезеңде жауап алудың процедуралық тәртібі, оның тактикасы бірнеше монографиялық зерттеулерге, қылмыстық процесс және криминалистика оқулықтарындағы тиісті тарауларға, көптеген журнал мақалаларына арналды.

Қылмыстық іс жүргізу құқығындағы алдын-ала тергеу сатысына қатысты жауап алу мәселесімен криминалистер жиі айналысты. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу кодексі 2014 жылдың 04 шілдесінде қабылданды және 2015 жылдың 1 шілдесінен бастап заңды күшіне енді. Бұдан бұрын 1997 жылы қабылданған ҚІЖК жеткілікті ұзақ мерзіміне қарамастан, оған жүктелген үміттерді толық ақтай алмады. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру қажеттілігі, оны реформалау процесінің негізгі бағыттары, қылмыстық іс жүргізудегі жеке құқықтар кепілдіктерінің сақталуын қамтамасыз етуге қабілетті негізгі мәселелер қазіргі уақытта көптеген ғалымдармен талқылануда.

Тергеу аппаратын сәтті құру, қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын беру туралы ортақ пікірге олар әлі келген жоқ. Тергеу әрекеттерін ұйымдастыру және тактикасы туралы көптеген сұрақтар бар, соның ішінде жауап алу. Жаңа қылмыстық іс жүргізу заңнамасының әзірленуіне, қылмысқа қарсы күрестің криминалистикалық құралдары мен әдістерін одан әрі

жетілдіруге, алдын ала тергеу органдарының дамып келе жатқан практикасына байланысты жауап алу жөніндегі жекелеген ережелер мен ұсынымдар нақтылауды және толықтыруларды қажет етеді.

Жақында криминалистика, тергеу логикасы, сот психологиясында жүргізілген бірқатар зерттеулердің арқасында жауап алудың көрсеткіштері мен тактикасын қалыптастырудың объективті заңдылықтары, жауап алушы мен жауап берушінің психологиясы туралы білім айтарлықтай өсті. Сондықтан барлық жаңа ғылыми деректерді ескере отырып, жауап алудың процедуралық және сот-медициналық зерттеулеріне қажеттілік әлі де бар екендігі анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.К.Р. Минжанов. Тактические приемы допроса.Алматы.2010.
- 2.В.Бахин.,М.Ч. Когамов., Г.И.Карпов. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы):- Алматы. 2009
- 3.Г.Г.Доспулов.Психология допроса на предварительном следствии. Алматы. 2011
- 4.Игнатъев М.Е. Некоторые практические советы по тактике допроса // Российский следователь, 2009, №6.
- 5.Смилгайтис В.К. Тактика предъявления доказательств при допросе обвиняемого. Питер.2009
6. Шепелева И.П. Психология следственных действий. М.,2014